

відмінку *-nİñ* після основи, що закінчується приголосним звуком (*hān-nİñ*, *Fāris-nİñ*), свідчать на користь того, що цей твір був створений у кримськотатарському середовищі у Криму або на Північному Кавказі між 1730/31 й 1737 роками.

УДК 94.477

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-346-3-55>

Сидоров Г. В.

ORCID: 0009-0002-3344-5172

аспірант кафедри історії України

факультету історії та філософії

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

м. Одеса, Україна

СОФІЯ ДЕВЛЕТ-БЕЙ СІДЖЕУТСЬКА ТА ДОЛЯ ЇЇ ЗЕМЕЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ В ІМПЕРСЬКИХ УМОВАХ ПОЧАТКУ ХІХ СТ.

Ключові слова: Сіджеут, Кримське ханство, татарське населення, земельна власність.

Карколомні зміни історичного процесу в будь-яких країнах завжди викликають значний інтерес дослідників. Однією з таких держав наприкінці XVIII ст. було Кримське ханство. Анексія Кримського ханства Російською імперією поставила багато нових питань перед місцевим населенням: адаптація до нових соціальних умов, міграція, перерозподіл земельної власності, релігійні зміни. Актуалізуються ці питання ще й тим, що сьогодні кримськотатарське населення знову стоїть перед питанням фізичного і культурного виживання через воєнну агресію Російської Федерації.

Після анексії Кримського ханства в 1783 р. значна кількість кримськотатарського населення переселилась до Османської імперії, а частина залишилася в Криму і намагалась адаптуватися до російської владної політики та соціуму. Зміна етнічного та соціального складу населення автоматично порушила питання про перерозподіл землі, власності та майна, зокрема й між родами, що залишилися при владі на півострові. Серед таких найвпливовіших родин була родина бейів Сіджеутських (Сіджеут, Сіджіут, Седжеут). Цей рід – один із чотирьох відомих “Ширін, Барин, Аргин, Седжеут”, що закріпилися в Криму [1, с. 190; 3, с. 444]. Сіджеути згадуються в джерелах ще з XVI ст., наприклад у статейному

списку посланця в Кримське ханство від Московії для укладення мирного договору Івана Судакова [2, с. 444]. Рід хоч і не був численним, проте не втрачав свого авторитету і статусу аж до приєднання Кримського ханства до Російської імперії, хоча не без втрати земелі. За дослідженням О. С. Мавріної, Сіджеут намагались увійти в російське дворянство, у 1837 р. вони ще згадувались у списках бейських родів, але з 1859 р. слід цього роду в Криму зникає [3, с. 453].

У Державному архіві Одеської області виявлено справу про цікавий випадок, що стосується представниці цього роду: "...о имени корнетши Филиппольской урожденной княжны Сиджеутской" [2]. Як стає зрозуміло зі справи, пані Софія, дочка Девлета-бея, одружилася з корнетом Філіппольським і охрестилася. У шлюбі народився син, який став прапорщиком російської служби. Після смерті свого батька Девлета-бея Сіджеутського Софія не отримала своєї маєтності, що надавалась їй у спадок. Причиною цього, за словами княжни, було обурення кримських мурз та муфтія Карасубазарського фактом її переходу до християнського віросповідання. Вона звернулася до владних структур з питанням повернення маєтку.

У 1803 р. Софія Девлет-бей Сіджеутська (в тексті справи російською – Тивлет) вперше направляє на ім'я імператора скаргу на кримських мурз та муфтія Карасубазарського, які в різний спосіб позбавили її всієї маєтності, що була раніше власністю її покійного батька. У 1805 р., за даними, що були надані таврійським губернатором міністру юстиції, маєток їй не повернули. У 1809 р. Філіппольська знову звертається з проханням розібратися і повернути маєток. Міністр юстиції пропонує їй надати судовим органам нові докази про права на маєток [2, арк. 3–3 зв.]. У 1817 р. пані Філіппольська звертається до владних кабінетів утретє – цього разу до одеського градоначальника графа О. Ф. Ланжерона, до якого надходить прохання із Санкт-Петербурга взяти княжну під свою опіку. Водночас з'ясовується, що документи, які підтверджують права княжни та її сестри на маєток батька, все ж таки існують. Частина маєтку вже була повернена її сину, а колишні невдачі пояснювались недобросовісністю судових інстанцій [2, арк. 3–3 зв.].

Найімовірніше, справа почала вирішуватися, коли новий міністр юстиції Д. П. Трощинський позитивно відповів на звернення Філіппольської. На основі цього створюється спеціальна комісія, що мала переглянути документи, надані Філіппольською, а також перевірити, хто на той момент проживав на цих землях і які вони мають на це відповідні документи [2, арк. 6].

Цікавим є також особистий лист Філіппольської до графа О. Ф. Ланжерона. Вона пише, що живе в злиднях, і просить протекції від генерал-губернатора. Пані Софії допомагали міністр духовних справ і народної освіти О. М. Галіцин, директор департаменту зовнішньої торгівлі

М. О. Обресков [2, арк. 4 зв. – 5]. Проживала вона в цей час у будинку Лабзіна (можливо, О. Ф. Лабзін – філософ, містик, письменник, близький друг О. М. Галіцина), після від'їзду сина в Крим. Крім того, у документах ми бачимо, що протегувати цій комісії мав генерал-майор князь Кай Балатуков, досить відомий і чи не перший генерал кримськотатарського походження [2, арк. 6]. Саме К. Балатуков відкрив документи, що давали права дочці Девлета-бея на маєтність батька. Вже через декілька місяців, у серпні 1817 р., комісія звітувала, що затребувала від сімферопольського та колишнього феодосійського повітових судів, а також із Таврійського губернського уряду та громадянського й кримінального суду, з канцелярії цивільного губернатора все листування і довідки стосовно маєтності [1, арк. 6–7].

З цього моменту висновків комісії довелося чекати дуже довго. Пани Філіппольська зверталася по результати у травні 1818 р., також звертався по результати й О. Ф. Ланжерон. На ці звернення статс-секретар Олександра І П. А. Кікін у листі від 27 листопада 1819 р. графу Ланжерону повідомляв, що її маєтність перейшла до казенного відомства [1, арк. 12].

Рапорт, що надійшов до О. Ф. Ланжерона влітку 1919 р., дає змогу побачити, які села належали Софії Філіппольській у Сімферопольському та Феодосійському повітах: Седжеут Бешуй, Чельмальїм, Кайзлі, Єні[сал]а, Байсу Сетін, Окчі, Хаджилар, Бай Султанша, Токмай, Кадик, Джабу, Секизен, Бізлі, Печлер, Солар, Бешпай, Карачуль [1, арк. 16]. Серед поданих сіл тільки на володіння двох були надані документи – на село Чельмальїм від капітана Юговича і на Єні[сал]а, що перейшло графу Безбородьку [2, арк. 16–18].

Чи повернула свою маєтність Софія Філіппольська, невідомо, бо на цих повідомленнях справа була завершена.

Отже, справа показує, у який спосіб успадковувалася земля роду Сіджеутських і з якими перепонами це відбувалося, зокрема й пов'язаними з релігійними питаннями. Княжна Софія Девлет-бей Сіджеутська тривалий час боролася за спадок батька. Її доля наочно демонструє складні процеси адаптації, що відбувалися в Криму після входження його у склад Російської імперії.

Література:

1. Войтович Л. Формування кримськотатарського народу. Вступ до етногенезу. Біла Церква, 2009. С. 190.
2. Державний архів Одеської області. Ф. 1. Оп. 220 (1817). Спр. 10. 31 арк.
3. Мавріна О. С. Справа роду Сіджеут у фондї Таврійського Дворянського Депутатського Зібрання // Матеріали з археології, історії і етнографії Таврії : зб. наук. пр., 2013. Вип. XVIII. С. 444–455.